

μετ' ὀλίγον. « Ἡ ἀνατροφή ὑπὸ ὑγιεινὴν ἔποψιν θεωρουμένη ἀπο-
βλέπει εἰς τὴν ἀποφυγὴν καὶ κατάπαυσιν τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐπιφέ-
ρουσι τὴν διατάραξιν μεταξύ τῶν διανοητικῶν καὶ αἰσθηματικῶν
παθῶν ὡς ἐκ τῆς ἐνεργοῦ ἀλληλοπαθείας» καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ
δι' ἐλληνικῶν λέξεων γλῶσσα ἀκατάληπτος καὶ γριφώδης. Ὑπο-
στηρίζων ὅτι ἡ καλαισθησία εἶναι ἔμφυτος λέγει « ἡ καλοκάγαθία,
αἱ εὐεργετικαὶ πράξεις καὶ οἱ καλοὶ λόγοι θέλγουσι τὸ παιδίον καὶ
μάλιστα ἡ ποίησις· ἀλλ' ἡ φύσις τῆς καλῆς ταύτης τέχνης ἐπαμ-
φότερίζει. (σ. 145) — Ὅμιλῶν δ' ἐν παρόδῳ, ὡς λέγει, περὶ μεθό-
δων καὶ δημοτικοῦ σχολείου ἀποφαίνεται οὕτως· « αἱ συνήθεις
μέθοδοι εἰσὶ διάφοροι, οἷον, ἡ ἐποπτικὴ ἢ δεικτικὴ (ἦν οἱ
νεώτεροι πραγματογνωσίαν καλοῦσι, (!) ἡ μιμητικὴ, ἡ ὑποδειγμα-
τικὴ, ἡ ἀπομνημονευτικὴ ἢ ἀπαγγελτικὴ, ἡ ἀκροαματικὴ ἢ διη-
γηματικὴ, ἡ σωκρατικὴ ἢ διαλογικὴ, ἡ λυτικὴ ἢ προβληματικὴ
καὶ τέλος ἡ ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ» (σ. 213).

Ὁ συγγραφεὺς δὲν διάκειται εὐνοϊκῶς πρὸς τὴν ἀνωτέραν τῆς
γυναικὸς παιδείαν καὶ μετὰ τραγικοῦ ὕφους ἀναφωνεῖ· « ὁ π ο υ
π ο τ ἔ γ η ς καὶ καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ὁ θρόνος τῶν γυναικείων
ἀρετῶν ἰδρῦθη ὑπὸ τὴν στέγην τῆς οἰκίας. Μόνον ἐν ἐκείναις ταῖς
πόλεσιν, ἔνθα τὰ πάντα ἀπὸ τῆς φύσεως ἀπεμακρύνθησαν, ἔνθα ἡ
τῶν πραγμάτων ἀνατέτραπται τάξις, ἔνθα ὁ ἀνὴρ γυναικῶδη ἄγει
βίον, ἡ νύξ τὴν ἡμέραν ἀντικαθίστησι, μόνον ἐν τῷ μέσῳ καθο-
λικῆς τῶν ἠθῶν διαφθορᾶς, οὐδόλως ἄτοπον φαίνεται τὸ νὰ λαμ-
βάνῃ ἡ γυνὴ τὴν θέσιν τοῦ ἀνδρός, νὰ καλλιερῆ μέχρι πτυχίου
διδασκαρικοῦ τὰς ἐπιστήμας» (σ. 362). Μετὰ δὲ τὸν φιλιππικὸν
τοῦτον παραθέτει πρόγραμμα τοῦ τί ὀφείλει ἡ νεᾶνις νὰ ποιῇ ἐγει-
ρομένη τὴν πρωίαν. « Μεταβαίνουσα δὲ εἰς τὴν κλίνην ὀφείλει νὰ
σκεφθῇ τάδε : ποῖον καθῆκόν μου παρέβην κλπ.» οὕτως ἐρμηνεύων
τὸ πυθαγόρειον « πῆ παρέβην ! »

Ἐν κεφ. ΚΑ'. πραγματεύεται περὶ χρηστότητος ἠθῶν, κοσμιό-
τητος καὶ καλῆς συμπεριφορᾶς. Τινὰ δὲ τῶν διδομένων παραγγελ-
μάτων εἶναι μνειᾶς ἄξια· π. γ. « νὰ προσέχωμεν ὥστε οἱ ἀστεῖσμοὶ
ἡμῶν νὰ ὄσιν εὐφρεῖς καὶ μετὰ χάριτος» (σ. 408) — « νὰ μὴ δει-

κνύωμεν ὄλην τὴν ἀνατομίαν τοῦ στόματός μας, ὅταν χασιώμεθα» (σ. 409) (ἐν τούτῳ φαίνεται ὅτι οἶδει δεῖγμα ἀστεϊσμοῦ εὐφυοῦς καὶ μετὰ χάριτος)— «καθήμενοι παρὰ τὴν τράπεζαν νὰ μὴ ἀναστρέφωμεν τὰς χειρίδας (μανίκια) καὶ νὰ μὴ ῥίπτωμεν τὰ ὅστα ἐπὶ τῆς τραπέζης μηδὲ χαμαί» καὶ ἄλλα ὁμοια.

Ἐν τέλει προσθέτομεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει μὲν τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀρέσκεται εἰς τὸ ἐγκωμιάζειν καὶ κολακεύειν οὕτως εἰπεῖν τὴν θρησκείαν, πλάττειν ἐχθροὺς αὐτῆς καὶ κατακεραυνοῦν αὐτούς, δι' ὧν, φρονοῦμεν, οὐδαμῶς ἢ ἀληθῆς εὐσέβεια ἐμποιεῖται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν.

Ὅταν τοιαύτη σύγχυσις ἐπικρατῇ ἐν ταῖς ἰδέαις, δὲν εἶναι λόγου ἄξιον τὸ ὕφος τῆς γλώσσης. Δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ μὴ σημειώσωμεν ὅτι πλεῖστα καὶ ἀσύγγνωστα ἀμαρτήματα ὑπάρχωσιν ἐν τῷ κειμένῳ καὶ ὀρθογραφικὰ καὶ λεκτικὰ καὶ συντακτικὰ· ὅσον προσδιορισμένη (σ. 9) περιορισμένη (σ. 148) διακεκριμένος (12) πλουτήση (16) Χαρόνδας (21) ὅποσοῦν (22) κρηπίδα (24) ἐπιμέλλονται (47) τίς εἶδε (94) γλοτοὶ (96) κονοειδῆ (108) τὰ τέκνα ὑπακούεται τοῖς γονεῦσι (126) ἐφύλλατον (150) δότηραι (168) ἀναρυγώμενα (184) ἀγάλεται (192) ἠνωμένον (222) ἐν ἐλείψει (194) Ἰδίας δὲ μνείας πρέπει νὰ τύχη τό· ὁ Βίσμαρ ἐν Βαραζέν (!) (209) ἰσχυρώτερα (370).— Συντακτικὰ, ὅσον· «ἡ ἀνατροφή παραβάλλεται πρὸς τὰ θεμέλια μεγάλης οἰκοδομῆς, τῆς ὁποίας ἐὰν ταῦτα εἶναι σαθρὰ, ἅπανσα ἢ οἰκοδομὴ σαθρὰ ἀποβαίνει.» (σελ. 19)— «Διὰ τῆς παιδαγωγίας ἢ εὐημερία τῶν κοινωνιῶν προήχθη καὶ προάγεται προβαίνων» (σ. 41) «ἀπαιτοῦνται πρὸς τὴν (γρ. τῆ) ἀγαθὴν φύσιν καὶ τὰ ἐξῆς» (σ. 377).

Τοιοῦτον τὸ πρῶτον τοῦτο πόνημα.

Τὸ δεῦτερον πόνημα φέρει ῥητὸν ἐπὶ τὸ μαθηματικώτερον ἐκπεφρασμένον (ὡς τὸ πρῶτον τῶν περὶ παιδαγωγικῆς διαιτητικῆς), τόδε· «Ἀνατροφή—ἐπειδὴ ἐν δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ ἄρα καὶ ἡ ἀνατροφή.» Σύγκειται δ' ἐκ σελίδων κοινοῦ χάρτου μεγάλων 270, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσι περίπου δέκα τυπογραφικὰ φύλλα. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι αἱ δύο αὗται συγγραφαὶ ἓνα καὶ

τὸν αὐτὸν ἔχουσι πατέρα· διότι καὶ ἡ περὶ Ἀνατροφῆς αὕτη πραγματεία, ὡς καὶ ἡ περὶ Τροφῆς, διεξάγεται «διὰ διαλόγου μεταξύ Ἀριστείδου καὶ Σωσάνης, συζύγων λαμβανόντων ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων τῶν Ἀναστασίας, Γεωργίου, Σταματίου καὶ Δημητρίου καὶ μεταξύ τῶν θείων τούτων καὶ ἀδελφῶν τῆς Σωσάνης Ἡρακλέους καὶ Δημητρίου.»

Ἡ συγγραφή αὕτη εἰς ἀπορίαν τινὰ καὶ γνωσιμαχίαν περιάγει τὸν ἀναγνώστην· διότι ποῦ μὲν διαβλέπει νοῦν διαυγῆ, γενναίαν καὶ σαφῆ ἀντίληψιν καὶ κρίσιν, σχεδὸν πολυμάθειαν ἢ τοῦλάχιστον πολυαναγνωσίαν, πνευμάτι ἀρχαῖζον καὶ πῶς κατὰ Κοραῆν· ποῦ δ' αἰφνης ὁ συγγραφεὺς κοιμᾶται, χασμᾶται, κρημνίζεται, οὐδὲν λέγει, παραλογίζεται, σολοικίζει καὶ ἀνορθογραφεῖ οἰκτρῶς. Δύο δέ τινα δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ἢ ὅτι ὁ συγγραφεὺς δὲν ἔσχε τὸν ἀναγκαῖον καιρὸν, ὅπως τακτοποιήσῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὰς γνώσεις του, ἢ ὅτι ἀτάκτως ἔνθεν κάκειθεν συνέλεξεν ἄνευ πολλῆς κρίσεως καὶ ἐκλογῆς καὶ ἐπομένως ὅτι καλὰ τε καὶ κακὰ εἶναι τύχης σύμφυρμα.

Ἡ πραγματεία ὅλη διεξάγεται διὰ διαλόγων μεταξύ τῶν αὐτῶν προσώπων, ἐκάστου διαλόγου κατὰ μέρος φέροντος ἴδιον κεφάλαιον, οἷον περὶ φιλοσοφίας, περὶ ἀληθείας, θεοσεβείας, ἐπιτηδεύματος, τάξεως, ἐγκρατείας, τύπων, κοσμιότητος, συμβουλῆς, ἐνδυμάτων, φιλίας, φαγητοῦ, θανάτου καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ 34.

Ἀξιόλογος βεβαίως εἶναι ὁ διαλογικὸς τρόπος καὶ μάλιστα ἐν τοιαύτῃ ὑποθέσει, ἀλλ' οὐ παντὸς ἢ ἐπιτυχῆς καὶ τεχνικῆ διεξαγωγῆ αὐτοῦ. Ἐκ τῶν διαλόγων τούτων καὶ τοῦ ὅλου ἔργου ἐλλείπει πᾶσα ἰδέα ἐνότητος, ἐπίσης ἐλλείπει τὸ δραματικὸν ἐν τοῖς διαλόγοις, ὅπερ διατηρεῖ τὴν προσοχὴν καὶ διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰσάγονται διάφορα πρόσωπα συνδιαλεγόμενα, οὐδὲν ἄλλο πλεονέκτημα τοῦ διαλογικοῦ τρόπου ἀνακαλύπτεται, ἰδίως ἐλλείπει ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος, δι' ἧς ἐν σειρᾷ συλλογισμῶν μαιεύεται ἀλήθειά τις, ὡς ἐν τοῖς διαλόγοις τοῦ Πλάτωνος, οὐς ἄλλως ὁ συγγραφεὺς φαίνεται οὐκ ἀγνοῶν, ὡς καὶ τινὰς

τοῦ Κοραῆ, οὐ τὸ ὕψος ἐνιαχοῦ φιλοτιμεῖται νὰ μιμηται. Ὁ ἀναγνώστης συγκρότητα παρατηρεῖ τὸ ἀνόμοιον τῶν αὐτῶν προσώπων. Ἡ Σωσάννα φέρ' εἰπεῖν ποῦ μὲν παρίσταται σοφωτάτη καὶ πολυμαθεστάτη, ὡς καὶ ἐν τῇ περὶ τροφῆς πραγματείᾳ, ποῦ δὲ οὐδὲν διαφέρουσα τῆς ὑπηρετρίας Θέκλης κατὰ τὴν ἄγνοιαν. Ἀσπὴ π. χ. ἡ αἰθεροβατοῦσα εἰς φιλοσοφικὰς θεωρίας, ἡ κάτοχος ὅλης μονοῦ τῆς καθολικῆς ἱστορίας ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῆς (πρὸ σ. 33), αἴφνης δικαίαν θεωρεῖ τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους ὡς ὑβρίσαντος τοὺς θεοὺς τῶν δικαστῶν (σελ. 29), ἢ ἐρωτᾷ «τί πρέπει νὰ δμιλῇ ὁ παῖς» καὶ πάλιν «τί ; κακὸν εἶναι νὰ φονεύῃ τις τὰ ζωῖα (sic) τὰ βλάπτοντα, οἷον τοὺς κορέους» (σελ. 57) καὶ πλεῖστα τοιαῦτα. ἔχει δὲ ὁ διάλογος καὶ τὸ ἀπίθανον, διότι διεξάγεται ἐν μιᾷ ἐσπερινῇ συναναστροφῇ, ἣτις ἔπρεπε νὰ εἶναι τρισέσπερος. Ὡς δὲ χωλαίνει τὸ ἔργον κατὰ τὸ εἶδος, οὕτω δὲν εἶναι ἄπταιστον καὶ κατὰ τὴν ὕλην. Ἀληθῶς πολλὰ μέρη καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα εἶναι ἀξιόλογα, περιέχοντα διδασκαλίαν οὐκ ἀπόβλητον οὐδ' ἄχρηστον τῇ καθ' ἡμᾶς κοινωνίᾳ· ὡς ἔργον ὁμοῦ παιδαγωγικόν, ὡς σύστημα γνώσεων, δι' ὧν ἐπιδιώκεται μεθοδικῶς ὠρισμένος τις σκοπός, καὶ δὴ τόσον ὑψηλὸς σκοπός, οἷος ὁ ὑπὸ τοῦ προκληθέντος διαγωνισμοῦ ὑποδεικνυόμενος, πόρρω ἀπέχει τῆς ποθητῆς ἐπιτυχίας. Γνώμαι καὶ ἀλήθειαι μεμονωμέναι, ἀσύντακτοι, τῆδε κάκεισε ἐρριμμέναι, μεταξὺ μάλιστα οὐκ ὀλίγων ἐσφαλμένων ἰδεῶν, οὐδὲν σχεδὸν ὠφελοῦσιν οὐδὲ συντελοῦσιν εἰς ἐποικοδόμησιν τῶν ἀναγινωσκόντων, οἵτινες ὠφελοῦνται μόνον ὅταν τὸ πνεῦμα αὐτῶν αἰχμαλωτίζεται οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς στενῆς συνεχείας τῶν ἐννοιῶν.

Ὁ συγγραφεὺς ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγα ὀρθὰ καὶ καλὰ, περὶ φιλοσοφίας, διδάσκει εἶτα περὶ ἀληθείας, ἐνθα ὁμοῦς ἡ ἀρετὴ ὑποβιβάζεται εἰς ὑπηρετίδα τοῦ συμφέροντος καὶ καταδικάζεται σχεδὸν τὸ γενναῖον τῆς φιλαληθείας καὶ παρρησίας φρόνημα, ὡς, ὅταν λέγῃ «τὸ καὶ πάλιν» μαίνεται ἡ Ἡρωδιάς «δὲν ἐξώρισε καὶ πάλιν τὸν εἰπόντα ; »— Ἐν τῷ κεφ. περὶ θεοσεβείας μεταξὺ πολλῶν οὐγὶ λίαν ὑγιῶν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἀληθὴς θρησκεία τοῦ

χριστιανού κείται ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο ἄκρων (τῆς δεισιδαιμονίας καὶ τῆς ἀθείας).— «Ἐὰν δέ, λέγει, οἱ ἄθεοι ἀφαιροῦνται τὸ σέβας ἐκ τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, εἰς ἄλλα μικροῦ λόγου ἄξια προσέχουσιν, οἷον καὶ ὁ Γαμβιέττας μὴ δυνάμενος νὰ ἔχη τὴν οἰκίαν τοῦ Βαλζάκ ἠγόρασε τὴν τοῦ ἵπποκόμου του καὶ ὑπηρέτου» (σ. 22), ἐνθα βεβαίως ἡ παρομοίωσις δὲν εἶναι καταλληλοτάτη.— Εὐθύς δὲ μετὰ τὸ περὶ Θεοσεβείας κεφάλαιον ἀκολουθεῖ ἄλλο περὶ ἐπιτηδεύματος· οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ δισχυρισθῇ ὅτι ἡ μετάβασις εἶναι λίαν φυσική. Ἐν αὐτῷ δὲ ἡ Σωσάνα ἐν τρισὶ μακραῖς σελίσιν ἀπαριθμεῖ δεκάδας πολλὰς ἀνδρῶν ἐκ ταπεινῶν ἐπαγγελμάτων ἢ γονέων μεγάλων ἀναδειχθέντων, χωρὶς νὰ παραλειφθῇ οὐδὲ «Ὁνακατώ, ὅστις ἀπὸ ποιμῆν ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Πάρθων» (σ. 34).— Ἐν τῷ περὶ τάξεως κεφ. λέγει ὅτι ὁ παιδαγωγὸς δὲν πρέπει νὰ ζητῇ μεγάλην τάξιν· (!) διότι αὕτη ἔρχεται σὺν τῷ χρόνῳ. Ἐκ τούτου δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως λαμβάνουν ἀφορμὴν πολλὰ τινα πολυλογεῖ περὶ Κρόνου καὶ δημιουργίας τοῦ παντός, μὴ λησμονῶν νὰ ψέξη καὶ τὸν Δαρβίνον, ἀλλὰ λεληθότως ἐν τῇ ρύμη τοῦ ἀτάκτου λόγου καὶ ἀντίξοά τινα λέγει· «ὁ ἄψυχος κόσμος ὑπέκει τῇ μεγίστῃ τοῦ κόσμου ψυχῇ, τῷ Θεῷ» (σ. 49), ἐνθα ἐν ὀλίγαις λέξεσι πλείστοι παραλογισμοί· διότι, ἂν ὁ Θεὸς εἶναι ψυχὴ τοῦ κόσμου, πῶς πάλιν ὁ κόσμος εἶναι ἄψυχος;

Ἐν τῷ κεφ. περὶ ἐγωισμοῦ πολλὰ λέγει μηδαμινά, οἷον περὶ φόνου κωνώπων καὶ κορέων, καὶ καταλήγει εἰς ταῦτα. «Ἐὰν ὁ παιδαγωγὸς βλέπη ὅτι ὁ παῖς φονεύει ἀβλαβῆ ζῶα ἢ καὶ χρήσιμα, τότε ὀφείλει νὰ ἐμποδίξῃ καταδικάζων τὴν πράξιν του, ἵνα μὴ ἀνὴρ γενόμενος, ἀδικεῖ τοὺς ἄλλους χωρὶς ἰδίᾳς ἀνάγκης.» (σ. 58).— Ἐνίοτε ἐξίσταται τις ἐπὶ ταῖς ἀνακολουθίαις· οὕτως (ἐν σ. 58) λέγει. «Τὸ εὐαγγέλιον ἔρχεται ἐπίκουρον εἰς τὸν νόμον τοῦτον (τῆς ἀμύνης)· διότι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον ὅτι τὸ ὑπερτάτον δίκαιον εἶναι ὑπερτάτη ἀδικία!»

Περὶ τῆς αἰδοῦς συμβουλεύει, «ἵνα ὁ παιδαγωγὸς φροντίξῃ προϊούσης τῆς ἡλικίας νὰ ἐγκαταλείπῃ ὁ παῖς τὴν αἰδῶ, «διότι αἰδῶς πλέον εἰς τὸν ἄνδρα νὰ διοικῆται ὑπὸ τῆς αἰδοῦς!» (σ. 60),

ὥστε κατὰ τὸν συγγραφέα τὸ «ἀναιδέστατος» ἐπὶ ἀνδρῶν τοῦλάχιστον θὰ εἶναι τίτλος ἐμφαίνων ἀρετὴν!

Ἐπὶ τούτοις ἔπεται κεφ. περὶ τύπων ἢ ἐθιμοταξιῶν, ἐν ᾧ ἀρύεται σοφίαν «παρ' Ἀντωνίου Βυζαντίου τοῦ δεκάτου πρώτου αἰῶνος.» Ἡ δὲ Σωσάνα ἀριθμεῖ εἰς 15 τὰ καθήκοντα τοῦ καλῶς ἡγμένου νέου, οἷον νὰ μὴ γελαῖ κατὰ τὰ λυπηρά, καὶ νὰ μὴ κλαίῃ κατὰ τὰ χαρίεντα, νὰ μὴ γελαῖ ἀλλὰ μόνον νὰ προσμειδιᾷ, νὰ ἐρωτᾷ περὶ τῆς ὑγείας τῶν φίλων του κλπ. (σ. 64) Ἄλλα δὲ τοιαῦτα σπουδαῖα προσθέτει ἐν τῷ περὶ Κοσμιότητος κεφ. (σ. 69) οἷον «νὰ μὴ ξίνηται μὲ τὸν ἕνα δάκτυλον, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ κατηγορηθῇ καὶ αὐτοκράτωρ, νὰ μὴ ξυρίζῃ τὸν μύστακα, μὴ σύνηθες τοῦτο παρ' ἡμῖν, — οὐδὲ ὑπογένειον ν' ἀφίνη, οὐδὲ τὸν μύστακα νὰ περικόπτῃ, οὐδὲ μπαρμπέτας ν' ἀφίνη . . .» Καὶ ἄλλα ἔτι θαυμασιώτερα, οἷον, ὁ παιδαγωγὸς ὀφείλει νὰ ἐμποδίξῃ τὸν παῖδα «νὰ ἐκβάλλῃ τὴν γλῶσσάν του, νὰ γουρλόνη τὰ μάτια του, νὰ ἐνθέτῃ τὴν πυγμὴν του ἐν τῷ στόματι» καὶ ἄλλα ἔτι, ἐφ' οἷς καὶ Κινέζος ἠθολόγος ἠδύνατο νὰ ζηλεύσῃ αὐτόν.

Ἐν τῷ περὶ εὐπροσηγορίας κεφ. τίθενται ἀρχαὶ ἠθικαὶ ἀνηθικώταται καὶ ταπεινόταται «μὴ ἔλεγχε, λέγει, διότι θ' ἀποκτήσης ἐχθρούς, οἵτινες θὰ σὲ βλάβωσιν, ὡς ἔβλαψαν τὸν Σωκράτην. Αἰτιολογῶν δὲ τὴν ἀνάγκην τῆς εὐπροσηγορίας ἐπάγεται τὰ ἀγενέστατα τάδε· «Εἰς ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα πάντες οἱ ἐπαγγελματίαι ἀποκτῶσι πελατεῖαν, καίτοι μὴ τόσῳ ἱκανοὶ εἰς τὴν τέχνην ἢ ἐπιστήμην των ὑποσκελίζοντες τοὺς ἱκανούς, οἷον θὰ ἴδῃς πολλοὺς δικηγόρους ἀποκτήσαντας περιουσίαν δι' οὐδὲν ἕτερον ἢ διότι ἦσαν εὐπροσήγοροι.» (σ. 95) Περαιτέρω τοῦ λόγου ὄντος περὶ εὐγενείας γίνεται ὁ ἐξῆς διάλογος μεταξὺ μητρὸς καὶ θυγατρὸς. «Ποία εἶναι ἡ εὐγένεια, μητέρα; — Σωσ. Οἱ τρόποι οἱ καλοὶ καὶ οἱ λόγοι οἱ καλοί. — Ἀναστ. Τίνες οἱ καλοὶ τρόποι καὶ τίνες οἱ κακοί; — Σωσ. Τρόποι καλοὶ καὶ εὐγενικοὶ εἶναι ὅσους μεταχειρίζονται οἱ ἄλλοι εὐγενεῖς.» (σ. 116) Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρακλῆς λέγει ὅτι ἡ Σωσάνα ὀφείλει εἰδικώτερον νὰ ἐξηγήσῃ τοὺς εὐγενεῖς τρόπους, αὕτη ἀναπτύσσει λεπτομερέστερον τὸ θέμα, λέγουσα «νὰ μὴ βλέπητε

ἐπὶ πολὺ τὰ ἐνδύματά σας καὶ νὰ μὴ τακτοποιήτε αὐτὰ συνεχῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων, νὰ βουρτσίζετε τὰ ἐνδύματά σας, νὰ κόπτετε τοὺς ὄνυχας,» καὶ οὕτω προβαίνει ἀριθμοῦσα ὅλους τοὺς εὐγενεῖς τρόπους, τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸ στόμα, τὰ ὦτα, τὴν ῥίνα κλπ., καὶ οὐς ἐθαυμάσαμεν καὶ εἰς τὸν ἄλλον συναδέλφον του ἐν τῷ περὶ χρῆστέος ἡθῶν κεφαλαίῳ. Νομίζει δέ τις ὅτι ὁ εἰς ἀντέγραψε τὸν ἕτερον.

Ἐν τῷ περὶ συναναστροφῆς Κεφ. (σ. 137) προτρέπεται ὁ παῖς, εἰς ὃν πρό ὀλίγου ἀπηγόρευε νὰ ἐνθέτῃ τὴν πυγμὴν ἐν τῷ στόματι, νὰ δίδῃ τὸν βραχιόνά του εἰς γυναῖκα καὶ μάλιστα ἐὰν παρατηρήσῃ ὅτι εἶναι ἔγκυος· ἐὰν δὲ θέλῃ νὰ καπνίσῃ (ὁ παῖς!) νὰ ζητῇ ἄδειαν.

Οὕτω προβαίνει καὶ τὸ παιδαγωγικὸν τοῦτο πόνημα δι' ὅλων τῶν 270 μεγάλων σελίδων. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὑπάρχουσιν ἐγκατεσπαρμέναι γνῶμαι καὶ ὑποθῆκαι ὀρθαὶ καὶ χρήσιμοι· τὰ σποραδικὰ ὅμως ταῦτα ὀρθὰ δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι πραγματεῖαν παιδαγωγικὴν, σκοποῦσαν νὰ χειραγωγῆσῃ γονεῖς καὶ διδασκάλους εἰς ὀρθὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν. Τερατώδεις δὲ εἶναι αἱ ἀνορθογραφίαι καὶ ἄλλαι γλωσσικαὶ ἀσχημίαι τοῦ πονήματος τούτου, αἵτινες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μὴ ἐπιβαρύνωσι πῶς καὶ τὸν συγγραφέα, ὅσην καὶ ἂν ἔχῃ ἀγαθὴν διάθεσιν ἢ Ἐπιτροπεῖα νὰ φορτώσῃ αὐτὰς εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ ἀντιγραφέως. Σημειοῦμεν δ' ἐλάχιστα μόνον τῶν ἀμαρτημάτων· ἀπλαττόμεθα (7) ἡμπορέσω, δυσιδαιμονίαν (20) ὁμιλῶ, πανταχοῦ σχεδόν, ὁμοίως ὀρίζω, ὀρῶ, ὁμολογῶ· ἡ λέξις ἠθικὴ δις διορθοῦται μὲ δασεῖαν, συγχώρησιν ὠφελημάτων (28), προτιμώτερον (33, ἄννευ, ἀηδὸς ἀηδῶ κοτέει (101), ἑκατομύριον (107) ἀπωλεσθῆ, γεναῖος, ἄλλαλος (110), ἦττα, ἦττᾶσθαι (113), ἀναγινωσκώμενα (113). Εἰς τὴν ἔγκλισιν δὲ τοῦ τόνου καὶ τὴν χρῆσιν τῆς ὑποτακτικῆς οὐδεμίᾳ δίδεται προσοχὴ. Ἐνῶ δὲ ἀπαντῶσι λέξεις χυδαῖαι, οἷον ξεκουράζεται, γουρλόνει τὰ μάτια, μουγγρίζει, αἰφνης προβάλλει κακόζηλός τις παρακείμενος μὲ ἀναδιπλασιασμόν, οἷον κεχρεωστημένος (18), ἡ λέξις ἄχρηστος, οἷον ἀσυνηθισία (21). Πλάττει δὲ καὶ νεολογίας,

(ΤΟΜ. 5'.)

οἷον ποδοκαθηρήριον! «ἐκεῖ ὅπου καθαρίζουσι τὰ ὑποδήματα!» Καὶ τὰ ἔτοιμα δὲ διαστρέφονται, οἷον «ἢ χωλῶ παροικήσεις, ὑποσχάζειν μαθήσεις» (140). Καὶ κύρια δὲ ὀνόματα ὑφίστανται στρεβλώσεις, οἷον ὁ πάπας Οὐρβανὸς μετεβλήθη εἰς Οὐρδενῶν (σ. 35). Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ πρώτῃ σελίδι ἀναγινώσκομεν τὴν εὐσυντακτον ταύτην πρότασιν «ἐξελθόντες εἰς περίπατον μοὶ ἐφάνη μίαν στιγμὴν κλπ.»

Τοιοῦτον ὄν καὶ τὸ δεύτερον πόνημα δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις βραβεύσεως.

Ἡ τρίτη πραγματεία ἔχουσα ἀριθμὸν εἰσαγωγῆς 160, φέρει τὸ ρητὸν «Συνελὼν τοίνυν ἐγὼ φημι καὶ χρησιμολογεῖν μᾶλλον ἢ παραινεῖν δόξαιμ' ἂν εἰκότως ὅτι ἐν πρώτον καὶ μέσον καὶ τελευταῖον ἐν τούτοις κεφάλαιον, ἀγωγή σπουδαία καὶ παιδεία νόμιμός ἐστι καὶ ταῦτα φορὰ καὶ συνεργὰ πρὸς ἀρετὴν καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν φημί» (Πλούτ. περὶ παιδων ἀγωγῆς κεφ. 8). Σύγκειται δ' ἐκ σελίδων κοινῶν χάρτου μεγάλων 446, δυναμένων ν' ἀποτελέσωσι φύλλα τυπογραφικὰ 18 περίπου.

Ἡ πραγματεία αὕτη ἔχει ὁμολογουμένως ἐπιβολὴν ὑψηλοτέραν ἢ αἱ δύο προηγούμεναι· ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτῆς φαίνεται κάτοχος πλειόνων βοηθημάτων. Αἱ ἐν αὐτῇ παιδαγωγικαὶ γνώσεις φαίνονται ὑψηλότεραι καὶ ἀφθονώτεραι, ἡ γλῶσσα πλουσιωτέρα καὶ πολλαχοῦ εὐστροφος καὶ ἐπαγωγός, τὰ παραδείγματα ἱκανὰ, τὰ δὲ γλωσσικὰ πλημμελήματα σπανιώτερα. Πολλαχοῦ δὲ τὰ κατὰ μέρος κεφάλαια ὡς εἰδικὰ ἄρθρα θεωρούμενα εἶναι ἀξιόλογα, ἀναθεωρούμενα δὲ καὶ διορθούμενα ἠδύναντο νὰ εἶναι καλλίστη συμβολὴ εἰς πραγματεῖαν παιδαγωγικὴν.

Ὡς ὅλον ὁμως θεωρουμένη καὶ ἡ πραγματεία αὕτη παρουσιάζει ἀτυχῶς οὐκ ὀλίγας ἐλλείψεις. Ἐν πρώτοις ἐλλείπει ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνότης, ὅρος ἀπαραίτητος εἰς πᾶν ἔργον ἄρτιον. Ἐνῶ τὸ ὅλον ἔργον πρέπει νὰ εἶναι ἀνέλιξις καὶ ἀνάπτυξις μιᾶς δεσποζούσης ιδέας, ὁ ἀναγνώστης βλέπει πολλά τινα, πολλάκις λίαν καλὰ καθ' ἕκαστον θεωρούμενα, στερούμενα ὁμως τῆς ἐνότητος, καὶ μὴ συντελοῦντα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἀνάλυσιν καὶ ἐνίσχυσιν κεντρι-

κῆς τινος ιδέας, δὲν ἀνακαλύπτει σχεδὸν ἀρχιτεκτονικόν, ἐνῶ τὰ μέρη νὰ ὑπηρετώσιν εἰς τὴν ἀρμονίαν τοῦ ὅλου. Ἡ ἔλλειψις δ' αὕτη οὔσα οὐσιώδης ἐλέγχει οὐχὶ βαθεῖαν καὶ ὠριμον μελέτην τοῦ θέματος. Ἐπακλούθημα δὲ αὐτῆς εἶναι οὐκ ὀλίγαι ἀντιφάσεις, ἀνακλούθια καὶ ἀνωμαλῖαι. Δευτέρα σπουδαία ἔλλειψις παρατηρεῖται ἢ μὴ προσαρμογὴ τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν πρὸς τὰς ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, δι' ἃν ἡ πραγματεία ἐγράφη, ἢ μυωπία ἐκείνη, δι' ἣς παραγνωρίζονται καὶ χαρακτηρὲς καὶ προτερήματα καὶ ἐλαττώματα, ἀναφέρονται δὲ ὡς κοινῶς γινόμενα πράγματα ἀνύπαρκτα παρ' ἡμῖν ἢ μεμονωμένα. Ὁ συγγραφεὺς φαίνεται πολλὰ ἀντλήσας ἐκ θρησκευτικῶν πηγῶν· ἀξιέπαινος ἢ τε πρόθεσις καὶ ὁ πόνος, καὶ δὲν ἠθέλομεν καταλογίσει τοῦτο εἰς τὰς ἐλλείψεις ἢ ὀρθότερον εἰς τὰς πλεονασμοὺς τῆς πραγματείας, ἂν μὴ ἐγένετο κατὰ τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπείας κατὰ χρησὶς ἢ καὶ βεβιασμένη ἐν πολλοῖς χρῆσις ῥητῶν καὶ παραπομπῶν.

Εἶναι δὲ τοιαύτη τις ἡ τοῦ ὅλου ἔργου οἰκονομία. Προτάσσεται εἰσαγωγὴ, ἔπεται Μέρος Α'. περιέχον τὰς περιχοσμοῦσας τὸν νέον ἀρετὰς, εἶτα Μέρος Β'. περιέχον τὰ σπουδαίωτερα ἐλαττώματα τῶν παιδῶν καὶ τέλος Μέρος Γ'. περιλαμβάνον τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς. Εἶναι ὅμως περιεργότατον ὅτι οὐδεὶς σύνδεσμος οὐδὲ κἂν ἐξωτερικὸς συνδέει τὰ τέσσαρα ταῦτα μέρη, καὶ οὐδ' ἐν αὐτῇ τῇ εἰσαγωγῇ εἰσηγεῖται ὁ συγγραφεὺς ἠτιολογημένην τινὰ βάσιν τῆς τοιαύτης τοῦ πονήματός του οἰκονομίας.

Καὶ ἐν μὲν τῇ εἰσαγωγῇ ἀμέσως ἀρχεται ἀπὸ τυπικοῦ τινος ὀρισμοῦ καὶ τούτου οὐχὶ λίαν ὑγιαίνοντος, οὐδὲν δὲ νομίζει καλὸν νὰ εἴπῃ περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς παιδαγωγικῆς. Οὐδαμῶς δὲ διασαφούνται ἰδέαι τινὲς παιδαγωγικαί, ὅπως καταστήσωσι σαφῆ τὴν ἀνέλιξιν τῆς πραγματείας, ἀλλ' αἱ μὲν ἰδέαι εἶναι ἔνθεν καθεῖθεν συνειλεγμέναι (ὅπερ κυρίως δὲν κατακρίνομεν), ἀμεθόδως δὲ καὶ ἀτάκτως ἐκτεθειμέναι. Τί δύναται τις φέρ' εἰπεῖν νὰ ἐννοήσῃ ἐκ τούτων «Τῷ ἀνατροφεῖ ὁ ἄνθρωπος ὡς πρόσωπον πρέπει νὰ

εἶναι αὐτὸς ἑαυτοῦ σκοπός» (σ. δ'.) ἢ «ἐν τῷ ἐγωῖσμῷ του καταστρέφει καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν του» (σ. ε'). ἢ «τῆ θρησκευτικῆ ἀντιλήφει—πρὸς ἀρμονίαν μεθ' ἑαυτοῦ» (σ. ζ'.) ἢ τὰ ἐτι ἀκαταληπτότερα ταῦτα «ὁ Θεὸς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ἄνθρωπος ἐν τῷ Θεῷ, τοῦτο εἶναι τὸ τέρμα, ὅπερ ὁ ἀνατροφεὺς διὰ τὸν τροφίμον οὕτω πρέπει νὰ ἔχη πρὸ ὀφθαλμῶν» (σ. θ'—ι'.);

Ἰδού δὲ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἂν πρέπει ἐν τῷ οἴκῳ ἢ ἐν τῷ κοινῷ ν' ἀνατρέφονται οἱ παῖδες «Ἐγείρεται, λέγει, τὸ ζήτημα ἂν ἡ ἀνατροφή ὀφείλῃ καθ' ἕκαστον τὸ ἄτομον νὰ ἐπεξεργάζεταιται ἢ ἐπὶ τὰ πλήθη νὰ ἐνεργῇ. Πρὸς τὸ τελευταῖον πάντοτε τὰ ἀναμορφωτικὰ πνεύματα μεταξὺ τῶν παιδαγωγῶν ἔδειξαν προθυμίαν, μάλιστα ἤθελον διὰ νέου διοργανισμοῦ τῆς ἀνατροφῆς νέον ἀνθρώπινον γένος, χρυσοῦν τινα αἰῶνα, νὰ παραγάγῳσιν. Ἄλλ' ὅπως τὰ τέκνα τοῦ ἀνθρώπου δὲν γεννῶνται ἐν μεγάλῃ νεοττιᾷ, οὕτως εἰπεῖν, οὐδὲ ἐν πλήθει ἄγονται εἰς τὸν βίον, ἀλλ' ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ ὑπὸ τῆς μητρὸς του μετ' ἄλγῶν γεννᾶται καὶ ἔχει ἀνάγκην ἀτομικῆς περιποιήσεως, οὕτως οὐδὲ ἡ ἀνατροφή δύναται ἐν πλήθει νὰ γείνη.»

Περὶ τῶν μέσων τῆς ἀγωγῆς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐκφράζεται οὕτω συγκεχυμένως, ὥστε ὁμολογοῦμεν ὅτι οὐδὲν ἐννοοῦμεν σαφῶς. «Τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν, λέγει, τῆς ἀνατροφῆς χρησιμεύοντα μέσα κατὰ διττὰς ὁδοὺς θὰ ἀνακαλύψωμεν εἴτε ἐξ ἐκείνου ὁρμώμενοι, ὅπερ ἐν τῷ τροφίμῳ αὐτῷ ὑπάρχει εἴτε δύναμις εἶναι εἴτε ἰκανότης ἢ ὁρμὴ καὶ ἀνάγκη . . . ἢ θεωροῦντες τὰς δυνάμεις, αἵτινες ὑπάρχουσι τῷ ἀνατροφεῖ» (σ. ιε.) καὶ μετὰ τὰ σκοτεινὰ ταῦτα ἔπονται τὰ ἐξῆς· «τὰ δύο ταῦτα παιδαγωγικὰ μέσα λαμβάνουσιν ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ λοχευτικοῦ δωματίου, ὅπου ὁ τρυφερὸς ὀφθαλμὸς τοῦ ἐπὶ τοῦ λίκλου νεογνοῦ σ κ έ π τ ε τ α ι διὰ πέπλου ἀπὸ τοῦ λαμπροῦ τῆς ἡμέρας φωτός, μέ χ ρ ι τ ῆ ς π ρ ο ν ο ί α ς τοῦ πατρὸς, ὅστις κακὰς συναναστροφὰς, κακὰ ἀναγνώσματα ἀπομακρύνει ἀπὸ τοῦ υἱοῦ του» (σ. ις'). Εἶναι λυπηρὸν βεβαίως ὅτι ὁ συγγραφεὺς χάνεται εἰς λεξιῖδα καὶ εἰς αὐτὰ θυσιάζει τὴν εὐκρίνειαν καὶ σα-

φάνειαν τῶν ἐννοιῶν, ἢ μεταφράζει κατὰ λέξιν, μὴ εἰσδύων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ κειμένου.

Ὁ συγγραφεὺς μὴ ἔχων σαφεῖς περὶ τῶν πραγμάτων ἐννοίας συχνάκις παλιλοῦται ἀντικαθιστὰς λέξεις καὶ ὀρισμοὺς καὶ τεχνικούς ἔθρους, ἐξ οὗ μεγίστη σύγχυσις ἐπακολουθεῖ ὁμιλῶν ἔτι περὶ παιδαγωγικῶν μέσων καὶ εἰς οὐδὲν ὠρισμένον πόρισμα καταλήγων καταλέγει δύο ἐξαναγκάσεις, θετικὴν καὶ ἀρνητικὴν, ἃς καλεῖ ἀγωγήν ἢ παιδαγωγῆσιν ἐν στενωτέρᾳ σημασίᾳ (σ. 19'). Τίς εἶδε τί θέλει νὰ εἴπῃ διὰ τῶν δύο τούτων ἐξαναγκάσεων, μὴ ἄρα οὕτω μεταφράζει τὴν γερμανικὴν λέξιν *zucht*; Μετ'ὀλίγον πάλιν «τὴν προσωπικὴν αὐτοπαράστασιν τοῦ ἀνατροφέως θέτει ὡς τὸ ὑψηλότατον παιδαγωγικὸν μέσον,» δι' οὗ ἴσως ἐννοεῖ τὴν ἄμεσον διὰ τοῦ παραδείγματος ἐπίδρασιν τοῦ παιδαγωγοῦ ἐπὶ τοῦ τροφίμου, ἀλλ' ἐν γλώσσει βεβαίως οὐχὶ καταληπτῆ.

Τοιαῦτα ἀσαφῆ προτάξας ἐν τῇ εἰσαγωγῇ μεταξὺ οὐκ ὀλίγων κατὰ μέρος λαμβανομένων καλῶν καὶ ὀρθῶν, εἰσέρχεται εἰς τὸ Α'. μέρος, χωρὶς οὐδὲ νύξιν νὰ δώσῃ τῷ ἀναγνώστῃ περὶ τοῦ σχεδίου του, ἀλλ' ἀμέσως δι' ἐνὸς ἄλματος ἐν νέᾳ σελίδι ἀρχίζει: **Μέρος Α'.**—**Ἀίπερικοσμοῦσαι τὸν νέον ἀρεταί.**—1. περὶ εὐγνωμοσύνης. Οὕτω δὲ ἐν ἰδίῳις κεφαλαίοις ὡς ἐν ἄρθροις λεξικοῦ πραγματεύεται περὶ ἐκάστης ἀρετῆς, ὡς εἰ περὶ τούτου προὔκειτο ἐν παιδαγωγικῇ πραγματείᾳ, ἧς θέμα καὶ σκοπὸς εἶναι τὸ πῶς ἀνατρεφόμενος ὁ παῖς θὰ γείνη κάτοχος πασῶν τῶν ἀρετῶν, ἢ μᾶλλον τῆς ἀρετῆς, οὐσης μιᾶς. Πλεῖστα ὦν περὶ ἀρετῶν λέγει καὶ διὰ παραδειγμάτων ποῦ μὲν ἐπιτυχῶν ποῦ δ' ἀστόχων, αἰσθητοποιεῖ οὕτως εἰπεῖν, εἶναι ἀξιόλογα καὶ ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς καλὸν ἀνάγνωσμα εἰς ὀρθῶς παιδαγωγούμενον παῖδα, δι' αὐτὸν ὁμῶς τὸν παιδαγωγόν, διὰ τοὺς γονεῖς, οἵτινες πρέπει νὰ φωτισθῶσι περὶ τοῦ πῶς δύνανται νὰ παιδαγωγήσωσι τὰ τέκνα ἑαυτῶν, εἰς οὐδὲν ταῦτα ὠφελοῦσιν, θὰ αἰσθάνωνται μάλιστα οὗτοι θλιψὴν τινα ὅτι τόσον ἐξαιρομένας ἀρετάς δὲν ἔχουσι τὴν προσήκουσαν τέχνην ἵνα ἐμφυτεύσωσι τοῖς τροφίμοις, ἀλλ' οὐδ' ἐκ τῆς ἀνάγειρας παιδαγωγικῆς τὴν τέχνην ταύτην δυστυχῶς μανθά-

νοισι. Τοῦτο δὲ ὁμοιάζει ὡς εἴν τις πλουτολογίαν γράφων ἐπαινῆ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον καὶ τὸν πλοῦτον ἐν γένει, δὲν διδάσκη ὁμως τὰ μέσα καὶ τὴν τέχνην τῆς κτήσεως αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐξετάζοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἰδιαίτερα ἄρθρα τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐπομένων κακιῶν δὲν εὐρίσκομεν τὰ πάντα ὀρθῶς ἔχοντα. Ἐν τῷ περὶ εὐγνωμοσύνης ἄρθρῳ εἰπὼν πολλὰ καὶ καλά, εἶτα ἐν παρεκβάσει ἰερεμιάδος περὶ τῶν νῦν ἀποδίδει τὴν αὐθάδειαν τῆς καθ' ἡμᾶς νεότητος εἰς μεθόδους(!) ὡς ἡ τοῦ Jacotot (σ. 7), ἐνῶ ἡ μέθοδος αὕτη, ὅσον ἡμῖν γνωστὸν, δὲν ἐπεκράτησε παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐπικρατήσασα ἄπορον εἶναι πῶς ἡδύνατο ἡ ἀθῶα νὰ φέρῃ τὴν τῶν νέων μας αὐθάδειαν!—Ὀμιλῶν περὶ τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους συμπαθείας φαίνεται (σ. 9) περιορίζων αὐτὴν, ἥμισυ εὐαγγελικῶς, εἰς τοὺς ὁμοθρήσκους «τοὺς συναπολελυτρωμένους ἢ συναπολυτρωτέους» ἐκτὸς ἂν εἰς τοὺς δευτέρους περιλαμβάνῃ καὶ πάντας τοὺς μὴ χριστιανούς. Διὰ τὴν ὑπακοὴν συμβουλεύει βίαν καὶ ραβδισμούς (σ. 23) καὶ ἐν γένει δὲ φαίνεται λίαν εὐνοϊκῶς ἔχων πρὸς τὴν συνοπτικὴν παιδαγωγίαν τῆς ράβδου, ἣν συνιστᾷ ἀλλεπαλλήλως (σ. 63, 70, 115, 123, 173) καὶ πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς ἀνασκάπτει καὶ πρόγραμμα τι βυρτεμβέργιον τοῦ σωτηρίου ἔτους 1782! Καὶ ὁμως ἀλλαχοῦ πάλιν (σ. 26) λέγει «οἱ γονεῖς νὰ μὴ λυπῶνται, ἂν τὰ τέκνα δὲν ὑπακούωσι· διότι ἐπλάσθησαν ἐλεύθερα!»

Ἐπίσης συγκεχυμένοι εἶναι αἱ περὶ συνειδήσεως (σ. 32) ἔννοιαι τοῦ συγγραφέως, πρὸς ἧς τὴν μόρφωσιν «τὸ πρῶτον, λέγει, εἶναι ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῶν τιμωριῶν, δεύτερον τὸ νὰ ἔχῃ τὸ παιδίον ἀνοικτὴν τὴν καρδίαν καὶ πρὸς τοῦτο ἡ ἐμπιστοσύνην ἐμπνέουσα ἀγάπη.»

Ἐν σελ. 38 ἀποκαλῶν τὴν εὐτυχίαν «αἰσθημα ψυχῆς» προσθέτει ὅτι «ἡ πτωχία εἶναι εὐτυχία ἀληθῆς, ὁ δὲ πλοῦτος εὐτυχία ψευδής,» καὶ ὅτι «οἱ πτωχοὶ ἐν γαλήνῃ καὶ ὠραίοι τῆτι (!) διάγοντες τέρπονται μὲ ἀναγνώσεις καὶ μουσικὴν τὰς ψυχάς.» Τὰ εἰδυλλιακὰ ταῦτα δὲν πιστεύομεν ὅτι συντελοῦσιν εἰς πῆξιν ἀρετῆς, ἐν ἧ μόνῃ ὑπάρχῃ εὐτυχία, καὶ ἧτις δύνανται καὶ ἐν πλούτῳ

ὡς καὶ ἐν πτωχίᾳ νὰ βασιλεύῃ. Μετὰ μίαν δὲ σελίδα γνωματεύεται ὅτι τὰ παιδία δὲν πρέπει νὰ ἐρωτῶσιν ἄλλους περὶ τοῦ πρακτείου, διὰ νὰ ἀποκτήσωσιν ἰσχὺν βουλήσεως καὶ ἀνεξαρτησίαν! (σ. 39).

Περὶ χρηστότητος καὶ εὐθύτητος καρδίας λέγει τὰ ἑξῆς «δὲν δύναται τις ν' ἀπαιτῆ οὔτε νὰ ἐπιθυμῇ τὸ νὰ ἐπιδεικνύηται ἐντόνως καθ' ἐκάστην ἢ χρηστότης, ἀλλὰ πρέπει ὡς ἕξις φυσικῆ καὶ ἀναγκαία νὰ ἐνυπάρχη ἐν πάσαις ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι· διότι ὁ ἠθικὸς ἀήρ, ἐν ᾧ ὑγιῶς ἀναπνέομεν, ἔχει κύρια συστατικά ἐκτὸς τῆς ἀγάπης τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πίστιν.» (σ. 41) Βεβαίως εὐκολώτερον ἐννοεῖ τις μεταφυσικὴν ἢ τοιαῦτα φιλοσοφήματα.

Πλεῖστα παραδείγματα, ἅπερ φέρει πρὸς ἐφαρμογὴν δῆθεν, εἶναι ὅλως ἀκατάλληλα. Φαντάζεται ὀπωροπώλιδας, διδασκάλους προσφέροντας τέιον καὶ σοκολάταν εἰς τοὺς μαθητάς των! Παιδίον τι ἀποδίδον δικαιοσύνην (κυρίως δὲ αὐτοδικοῦν) αἰματόνεται τὴν ρίνα. Σὲ προτρέπει λοιπὸν ν' ἀσπασθῆς τὸ παιδίον τοῦτο, ἐνῶ πρακτικώτερον θὰ ἦτο νὰ σταματήσωμεν τὸ αἷμα ἢ τοῦλάχιστον νὰ πλύνωμεν τὸν αἰμόφυρτον ἥρωά μας (σ. 37).

Πρὸς στηλίτευσιν δὲ τῶν ἀπὸ τῆς ὀργῆς κακῶν συνεπειῶν φέρεται τὸ ἑξῆς τραγικώτατον! «Ὀνηλάτης ἔθραυσεν (ὀργισθεὶς) τὴν κεφαλὴν τοῦ συντρόφου του (τοῦ ὄνου!) διὰ μεγάλης πέτρας, καὶ ἔπειτα αὐτὸς ἐλεεινῶς καὶ πικρῶς μετανοῶν ἐκόπη ἐπὶ τῆς λαιμητόμου.» (!)

Περὶ χαρακτῆρος, ἐνῶ πολλὰ καὶ καλὰ λέγει, αἰφνης προσθέτει «διὰ τὸν χαρακτῆρα ἀπαιτεῖται καὶ μὀρφωσις,» ὡς νὰ μὴ εἶναι ὁ χαρακτῆρ ὁ κύριος σκοπὸς καὶ καρπὸς τῆς μορφώσεως· θεωρῶν δὲ τὴν (θείαν) χάριν ὡς δύναμιν, «ἣτις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν Χριστῷ ἀπολυτρώσεως ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον τῆς (ἐν τῇ μορφώσει τοῦ χαρακτῆρος)» ἐπισυνάπτει «ἐνότης τῆς φύσεως καὶ χάριτος ἀποτελεῖ τὸν χαρακτῆρα.»

Αἱ ἀντιφάσεις εἶναι καταπληκτικαί· ἐνῶ ὀρθῶς λέγει ὅτι τὸ λογικεύεσθαι μετὰ τῶν παιδῶν εἶναι ἀντιπαιδαγωγικόν, παραθέτων

καὶ χωρίον τοῦ Kellner, ὡς λέγει, καὶ τοῦ Schleiermacher, (σ. 150), ἀφ' ἑτέρου δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὸν παιδαγωγὸν νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν βούλησίν του εἰς τὸν παῖδα διὰ τῆς προσταγῆς, ἀλλ' ἀπαιτεῖ νὰ αἰτιολογῇ τὰς προσταγὰς του.»

Καὶ πάλιν, ἐνῶ, ἀντιγράφων ἄλλους, κατακρίνει τὰς ποινὰς (σ. 165), βραδύτερον ἐπιλανθάνομενος ἑαυτοῦ καὶ ὅσων εἶπε δριμύς ἐπιπίπτει κατὰ τῆς φιλανθρώπου παιδονομίας καὶ προσθέτει «ἐν τῇ βορείᾳ ἀμερικανικῇ ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ (!) ἀπολαμβάνουσι τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἀξιώσεως. Ἐκεῖ ὁ παῖς δύναται νὰ ἐναγάγῃ τὸν πατέρα του καὶ εἰς τιμωρίαν νὰ καταστήσῃ ἐπὶ ἀριθμῶν τι ραβδισμόν. Ὅποια ἀσέβεια!—ἀναφωνεῖ καὶ ἐπιφέρει τὴν οὐχί τόσον εὐσύντακτον ταύτην πρότασιν.—Τοιαῦται λεγόμεναί πρόοδοι τοῦ πολιτισμοῦ εὐχόμεθα μηδέποτε νὰ ἴδωμεν . . . διὸ σταθερῶς θὰ ἐμμείνωμεν ἐν τῷ δικαιώματι, ὅπερ ἀνέκαθεν ἀπονέμεται φυσικῶς καὶ εὐλόγως εἰς τὸν διδάσκαλον τοῦ κατωτέρου σχολείου νὰ δύναται νὰ ποιῆται χρῆσιν τῆς ράβδου!» (σ. 174).

Ἐκ τοῦ περὶ εὐσχημοσύνης κεφ. μαρτυροῦμεν ὅτι «δὲν εἶναι καλὸς χριστιανὸς ὁ ἀκτένιστος ἔχων τὴν κόμην καὶ ρυπαρὸν φέρων περιτραχήλιον.» σ. 52).

Ἄλλαχοῦ φρονεῖ ὅτι πρὸς θεραπείαν τῆς ἰσχυρογνωμοσύνης βοηθεῖ ἡ ὑπομονή, ἡ ἀγάπη καὶ ἡ προσευχή (σ. 85), ἐνίοτε δὲ «διορθοῦται αὕτη καὶ αὐτομάτως, ὥστε κατὰ ταῦτα περιττὴ ἀποβαίνει ἡ ἀνατροφή.

Ἄλλαχοῦ (σ. 92) λέγει ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀσκῶμεν τὸν παῖδα εἰς τὴν ἀφοβίαν τοῦ σκότους.» Ἴνα δὲ διδάξῃ ὁ πατήρ τὸν παῖδα νὰ μὴ φοβῆται τὴν σάυραν, «ἄς λάβῃ αὐτὴν καὶ ἄς θέσῃ ὑπὸ ὕελον» (σ. 94).

Οὕτως ἔχει ἡ πραγματεία αὕτη ὡς πρὸς τὴν ὕλην· ἐνῶ δὲ ὁμολογουμένως εἶναι κρεῖττον τῶν δύο ἄλλων γεγραμμένη, δὲν εἶναι ὁμῶς ἀπηλλαγμένη ἀνορθογραφιῶν καὶ λοιπῶν ἀμαρτημάτων.

Ἄδυναμία τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ πολυλογία καὶ ἡ συσσώρευσις λέξεων, αἵτινες οὐ μόνον δὲν διασαφοῦσι τὰς ἐννοίας, ἀλλὰ καὶ σκοτίζουσιν αὐτὰς ἔτι μᾶλλον, οἷον «ἐρεθίζεται, προσβάλλεται,

λυπεῖται, θλίβεται» (σ. 23).—«κύριος (ὁ λόγος) καὶ ἄρχων καὶ ὁδηγός καὶ πηδαλιούχος» (25).—«Διὰ τῶν ἀρχῶν (τῆς δικαιοσύνης) ὁ κόσμος θὰ καταστή καλλιτέρα, εὐγενεστέρα, σοφωτέρα, ὑψηλοτέρα.» (σ. 37), ἐνθα ἴσως ἤθελε νὰ εἶπῃ ἡ κοινωνία, ὅπως εὐοδωθῇ τοῦλάχιστον ἡ σύνταξις.—«Ἡ ἀγαπητὴ ἀδελφὴ θὰ ἐταράσσετο ἐν πορφύρῳ αἵματι καὶ θὰ ἐξέπνεεν ἀσθμαίνουσα(!)» (σ. 146).

Ἐκ τῶν ἀνοθογραφῶν, ὧν πολλὰ βεβαίως δίκαιον εἶναι ν' ἀποδοθῶσι τῷ ἀντιγραφεῖ, σημειοῦμεν ὀλίγας· καθ' ἐξῆς (δ') ἑλλειπῆς (ιδ'), ἔχει κοιμήσει (3)—κτυπῶσι (27)—χρησιμοτάτη (32)—ἐπέμεινον (37)—ἐρεσχηλία (62)—χρηῖζει (67)—ισχυρὰ ὄστᾶ (93)—ἀναμετρᾶ (134)—ἀφοσιωμένος (155)—ἠπιωτέρα (159) κλπ. Λέξεις καὶ φράσεις ἠμαρτημέναι ἢ ἀκατάλληλοι ἐσημειώθησαν αἱ ἐξῆς· ἐν τῷ νὰ γνωρίζῃ (29)—ἐν τῷ νὰ ἀπαλλοτριῶ (30)—Ἄς συνεθίζῃ τις ὄθεν ... (63)—βαθεῖα βλάβη (59)—ἀσελγεῖς βασανισταὶ ζώων (69)—ὑπολείπεται ἐκείνων (88)—λιμώττοντες ὀφθαλμοὶ (73)—πυρῶδῶς κοκκινίζοντες ἄνθρακες (93)—ὁ Χαρίτων ἔβοσκε τοὺς ὀφθαλμούς του εἰς τὴν περικυκλοῦσαν τερπνὴν φύσιν (94)—τὸ ρυάκιον τῆς παραδόσεως ῥέει καὶ (τὰ ἀπρόσεκτα παιδία) οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ πίνοῦσι! (112)—οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ διδασκάλου κατὰ τὴν διδασκαλίαν νὰ ὀλισθαίνωσιν ἐπὶ τῶν παιδίων (114) — ὅπου ὀλίγαι λέξεις ἀρκοῦσι δὲν πρέπει τὴν φλόγα τοῦ αἰσθήματος τῆς αἰσχύνῃς νὰ θέτῃ τις ὑπὸ τὸ ὕδωρ (180)—ἐπὶ μικρῶν πταισμάτων τὸ νὰ ἀπαιτῇ τις αἰσθημα μετανοίας εἶναι ὡς νὰ προσφέρῃται σκαιῶς πρὸς τὸ πῦρ! (181)—ἡ γραῖα τοῦ μύθου) ἀπορροφᾷ μὲ τοὺς μαύρους ὀδόντας τῆς τὸ αἷμα (216)—ἡ ματαιότης εἶναι τοῦ εὐγενοῦς αἰσθήματος τῆς τιμῆς ὁ πίθηκος.—ὁ λόγιος ὅστις κατ' ἔτος βλέπει τοὺς τέσσαρας τοίχους, πῶς θὰ φαίνεται, ἂν προσκληθῇ εἰς ἐπίσημόν τινα αὐλήν; (64)—πρέπει νὰ διδάσκηται ὁ νεαρὸς ἄνθρωπος τὰ μέλη καὶ τὴν γλῶσσάν του (69) Τοιαύτη καὶ ἡ πραγματεία αὕτη.

Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία λυπεῖται μὴ δυναμένη μηδὲν τῶν διαγωνισθέντων πονημάτων νὰ βραβεύσῃ· διότι φρονεῖ ὅτι οὐδὲν τούτων ἐκπληροῖ τὸν σκοπὸν, δι' ὃν κατεστάθη ὁ παρῶν ἀγὼν ὑπὸ τοῦ φιλοπάτριδος κ. Ν. Μαραθῆα, εἰ καὶ κατὰ μέρος ἕκαστον αὐ-

τῶν ἔχει τινὰ προτερήματα· τὸ δὲ δεύτερον τῶν περὶ διαιτητικῆς καὶ τὸ τρίτον τῶν τῆς παιδαγωγικῆς πολλῶ πλείονα. Τὰ δύο ταῦτα πονήματα ἀπαλλασσόμενα τῶν ὑποδειχθέντων ἀμαρτημάτων κρίνει ἡ ἐπιτροπεία ἐπὶ αἰνῶ ἄξια. Νομίζει δὲ ὅτι ἡ μὲν διαιτητικὴ ἔπρεπε νὰ συγγραφῆ μετὰ μείζονος παιδαγωγικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, καὶ νὰ μὴ εἶναι ἀπλῶς ἀτελής τις ὑγιεινὴ ἢ πραγματεία· ἡ δὲ παιδαγωγικὴ οὐ μόνον νὰ στηρίζηται ἐπὶ τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν, εἰς ἃς ὑψώθη ἡ ἐπιστήμη αὕτη, κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἀλλὰ διηνεκῶς νὰ λαμβάνη ὑπ' ὄψιν τὰς ἐλλείψεις τοῦ ἡμετέρου ἔθνους καὶ τούτων τὴν θεραπείαν σαφῶς καὶ πρακτικῶς νὰ ὑποδεικνύη. Διὰ τῶν ὑποβληθεισῶν εἰς τὸν ἀγῶνα παιδαγωγικῶν κωνιάται καὶ ἀλείφεται οὕτως εἰπεῖν ἕξωθεν σαθρὸν καὶ ἠρειπωμένον κτίριον, ἐνῶ διὰ τοῦ διαγωνισμοῦ ζητεῖται ἡ ἀνίδρυσις νέου στερεοῦ καὶ ὑγιοῦς οἰκοδομήματος παιδαγωγικοῦ, ἐφ' οὗ μέλλει νὰ στηριχθῆ τῆς φίλης νεότητος ἡ ἠθικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀγωγή· διότι οὐδὲν νομοθέτημα δύναται νὰ εὐδοκίμησῃ, ἂν μὴ ὑπάρχη κρηπίς στερεὰ, ἐν ταῖς καρδίαις τῶν πολιτῶν διὰ τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς τεθειμένη ἀσφαλῶς. Τὸ ἔθνος ἡμῶν ποιεῖται μεγάλας τῶ ὄντι διηνεκεῖς προόδους· ἀλλ' ἄς εἰπωμεν παρρησίᾳ τὴν ἀλήθειαν, ὑπάρχει ἐν ἡμῖν σπουδαιότατη τις ἔλλειψις, ἐλλείπει ἡμῖν ἡ προσήκουσα ἐθνικὴ ἀγωγή. Ἐὰν μὴ μεταρρυθμίσωμεν ῥιζηδὸν τὴν κατ' οἶκον καὶ ἐν τοῖς σχολείοις καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ (διότι ἡ πολιτεία εἶναι τὸ μέγιστον καὶ τελειότατον σχολεῖον) ἀγωγὴν ἡμῶν, οὐκ εἰς μακρὸν αἰ ἄλλαι αἰ φαινόμεναι πρόοδοι θ' ἀποδειχθῶσιν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ μία μεγάλη ὀπτικὴ ἀπάτη.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5ῃ Φεβρουαρίου 1884.

Ἡ ἀγωνόδικος ἐπιτροπεία

Α. ΔΙΟΜΗΣΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ

Α. ΧΑΣΙΩΤΗΣ

ΒΑ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ (εἰσηγητὴς)